

Sayı : 10-11

Sene : 1979 - 1980

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1981

TÜRKLER'İN BALKANLAR'A GİRİŞİ VE İSLÂMLAŞTIRILMA Arnavud halkının etnik ve millî varlığının korunmasının sebepleri

Hasan Kaleshi

Arnavud tarih yazıcılığı yirmi seneden beri, Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'daki Osmanlı hakimiyeti ve Şark (Orient) kültürü ve Şark ile herhangi bir şekilde münasebette olan hemen hemen herşeyi tamamen olumsuz bir şekilde değerlendirmede birleşmektedir. Bu sebepten, meselâ Tiran Üniversitesince neşrolunan «*Arnavudluk Tarihi*»nin¹ birçok yerlerinde «Vahşi Türkler'den», «Türk gürûhlarından», «Asyalı Türkler'den», «Barbarlardan» vs. den söz edilmektedir ki, bu tip tâbirlerin ilmî terminoloji ile ilgisi bulunmadığı muhakkaktır. İskender Bey'in 500. ölüm günü münasebeti ile 12-18 Ocak 1968 tarihinde Tiran'da² toplanan II. Albanoglar kongresinde ve 9-12 Mayıs tarihinde Priştine'deki³ Symposiumda sunulan tebliğlere bir bakmak dahi, bu millî romantizmin, bu ilim dışı darkafalılığın, bu tarihî gerçekleri ve tarihsel süreci nazarı itibara almayışın nerelere kadar vardığını görmek için yeterlidir. Balkanlar'daki Osmanlı hakimiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmeye yüz tuttuğu ve Osmanlı Hükümeti'nin aldığı tedbirlerin çoğunlukla Arnavud menfaatlerine ters düştüğü XIX. yüzyıla göre yargılanmaktadır. Bu arada Arnavudlar'm maddî ve manevî hayatlarının her safhasında iz bırakmış olan kuvvetli şark tesirleri görmemezlik-

1 *Historia e popullit shqiptar* I. İkinci baskı. Prishtinë 1969. Eserin çeşitli yerlerinde.

2 *Konferenca e dytë e studimeve albanologjike* I. Tranë 1969. Aynı şekilde meselâ, Aleks Buda Türk fethinin gaye ve sebeplerini idrâk edememekte ve bunu Sultan'ın yeni ülkeler, zenginlikler ve köleler edinme ihtirasına irca etmektedir.

3 *Simpozijum o Skenderbegu*. Prishtinë 1969. Burada da birçok yerlerde «Asyalı gurûhlar», «Asyalı Ejderha» gibi tâbirler kullanılmıştır.

ten gelinmekte⁴, Lâtince ve İtalyanca yazmış bulunan Arnavud asıllı yazarlar tebarüz ettirilmekte, çoğunluğu ülke dışında değil, ama kendi memleketinde, kendi halkı arasında yaşamış ve etkinlik göstermiş, Şark Dilleri'nde yazmış çok sayıda Arnavud yazarları ise tamamen unutulmaktadır⁵. Münferit şahsiyetlerin «Millî Yeniden Uyanış» devrine ait bazen çok şüphe götüren «Vatanperver» eserleri övülmekte, büyük bir liyâkat kazanmış olanlar ise unutulmaya terk edilmektedirler.

Osmanlılar'ın Balkanlar'a harben dühûlünün Sırp, Rum ve Bulgarlar gibi kendi devletlerine, kendi kilise organizasyonlarına, kendi kültürlerine sahip olmuş olan Balkan halkları için vahim sonuçlar verdiği şüphe yoktur. Türk fethi bu halkların gelişme sürecini sekteye uğratmış, onların millî ve kültürel gelişmelerini, bir millet haline gelmelerini, Avrupa kültürüne ve medeniyetine katılmalarını yavaşlatmıştır. Arnavud halkı için ise buna benzer bir şey iddia edilemez. Arnavudlar, Türkler'in gelişinden on dört asır önce yabancı hakimiyeti altına girmişler, yabancı kültürel etkilere marûz kalmışlar, yalnız kültürel değil, aynı zamanda tam bir etnik temesülleşme (assimilation) ile tehdit edilmişlerdir.

Biz bu kısa incelemede, şimdiye kadar geçerli olan fikirlerle tamamen tenaküz halinde bulunan temel tezimizi kuvvetlendirecek bazı fikirler serdetmek ve bazı hadiselerden söz etmek istemekteyiz. Şüphesiz mes'elenin formüle edilişi, bir taslağın çerçevesi içinde ele alınabilmesi için çok karmaşıktır. Fikrimizce bütün problem şimdiye kadar yanlış görüldüğünden bu inceleme belki bazılarına, özellikle tüm tarihsel süreci kendilerinin daha önce hazırladıkları kâğıtlara basmayı i'tiyad haline getirmiş doğmatiklere mu'tezil görünecektir. Biz bununla beraber bu mes'elenin bir def'a ortaya atıl-

4 Bunun gibi meselâ, bütün çalışmalarda Arnavud Folklorunda ve Arnavud Halk Edebiyatında etkisi çok büyük olan şark tesirlerinden bahsedilmesi unutulmaktadır. Bu konuda şu çalışmamıza bakınız : «Arnavud Halk Hikâyelerinde Şark Tesiri». In : *Südost-Forschungen* 31 (1972). S. 267-301.

5 Bunun gibi meselâ Tiran'da neşrolunan «Arnavud Edebiyatı Tarihinde» (*Historia e letërsisë shqiptar I-II*) Lâtince ve İtalyanca yazmış Arnavud humanistleri mükemmel bir şekilde takdir edilirken, Türkçe yazan birçok Arnavud müellifleri, Türk Edebiyatında önemli bir yer tutmalarına rağmen anılmamaktadır. Meselâ : Koçi Bey, Lütfi Paşa, Dukakinzâde Yahya, Bey, Meshî, Şemseddin Sami Fraşeri, Mehmet Akif v.s. Aynı durum Arnavudca'yı arap harfleri ile yazan müellifler için de varittir.

masının ve yeni bir bakış açısından mülâhaza ve analiz edilmesinin zorunlu olduğu kanaatindeyiz. İlerideki çalışmalarımızın birinde bu tezimize tekrar dönmek ve bunu yeni delillerle takviye etmek niyetindeyiz.

Bugünkü Arnavudlar'ın İlliryalıları'dan geldiklerini -Arnavud tarih yazıcılığında yerleşmiş, fakat birçok yabancı âlimlerce münakaşa konusu olan bu tezi- kabul etsek bile, böylece Arnavudlar'ın en kadim Balkan halklarından birine irca edilmeleri dışında, bir Arnavud devlet an'anesi ve bir Arnavud kültür mirasına ait hiçbir şeye delâlet edilmemiş olur. Zira bugüne kadar İllirya dilinde tek bir kitâbe veya herhangi bir başka metne tesadüf olunmamıştır. Ayrıca birçok kadim halklarda (Yunan, Germen, Hind, Babil) olduğu gibi bir halk destanı da ele geçmemiştir. İllirya tarihi ve Arnavudlar'ın bu kavimden neş'et ettikleri hakkında bilgi veren efsaneler de mevcut değildir. Milâdî tarihten iki asır evvelinden Türk fethine kadar bugünkü Arnavud mıntıkası Roma, Bizans, Bulgar, Sırp ve Venedik devletlerine ait olmuştur. Arnavud devlet varlığına, müstakil bir Arnavud kültür ve kilise organizasyonuna dair bu zamandan kalma hiçbir iz yoktur.

Slavlar'ın göç etmeleriyle Arnavud iskân mıntikasının iki parçaya bölünmüş olduğu Shufflay tarafından daha önce teyîd edilmiştir. Bu bölme hattı, kuzeyde Adriyatik boyunca İşkodra (Skutari) üzerinden Medun civarında Vile Polja'ya (Arn. Valipoj) kadar uzanır ve Drim ve Bojana vadilerini ihata eder. Güneyde ise Berat ve Cernik üzerinden Devoli ve Vijosa nehir yatakları boyunca Glavnica köyüne kadar uzanır⁶. Bu Slav kolonizasyonundan yalnızca güneydeki ve Orta ve Kuzey Arnavudluk'taki dağlık bölgeler ile Karadağ sınır boyundaki bazı mıntikalar ma'sûn kalabilmişlerdir. VIII. Yüzyılda tamamlanan bu Slav kolonizasyonlarının sonucu birkaç asır devam eden Slav-Arnavud ortak yaşamı (Symbiose) olmuştur⁷. Bununla beraber VIII. yüzyılda resmî dil Grekçe idi. Müesseselerin tamamı de Grek tesiri altında kalmıştır. Arnavudluk'un Bulgarlar'ca işgal altında tutulduğu kısa süre dahi (IX. Yüzyıl) bu Bizans tesirlerinde hiçbir değişiklik husule getiremedi. Arnavudluk şehirlerinde büyük Arnavud halk grupları ve Arnavud kültürü ve medeni-

6 Milan Shufflay, *Historia e Shqiptarëve të veruit*. Prishtinë 1968, S. 29.

7 *Historia e popullit shqiptar* I, S. 141.

yetine ait en küçük bir iz mevcut değildi. Böylece XII. yüzyılda meselâ Durazzo ve Bar (Antivari) ahalisi Venedikliler'den, Yahudi, Rum ve Slavlar'dan müteşekkildi. İşkodra'da Venedikliler ve Slavlar, Valona'da ise Rumlar ağır basmaktaydılar. Olan yerlerde ise Arnavudlar tam bir azınlık halindeydiler. Yalnızca Karaca Hisar (Kruja) Arnavud kalmıştır⁸. VII. Yüzyıldan beri Grek-Bizans kültürü yanında kuzey-batıda Katolik kilisesi ile Lâtin kilise - kültürü ve Lâtin yazısı yayılma imkânı bulmaya başlamıştır. Kuzey ve kuzey-doğuda, Sırp Krallığı topraklarından hareketle kısa bir zamanda aşağıda Valona'ya kadarki bütün bölgelerde kullanılmaya başlayan Sırp yazısı yayılmaktaydı. İşkodra, XI. yüzyıldan beri bir Slav divanına sahipti. Çar Duşan bütün Arnavudluk'u hakimiyeti altına soktuğunda (1343-1347) ve Arnavudluk'taki 950 senelik Bizans hakimiyeti sona erdikte, Slavca resmî dil olarak yüceltilmiştir. Bununla beraber bu, Grek tesirinin varoluşunun tamamen sona erdiği anlamına gelmemekteydi. Bu gayet iyi bilinen gerçekler, milattan önce I. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar yabancı hakimiyeti altında olan ve yabancı kültürel tesirlere ma'rûz kalan Arnavudluk'ta kendine özgü bir kültür ve devlet an'anesinin ikişâf edemediğini göstermektedir⁹. Böylece bu kültürel ve politik şartlar altında Arnavudlar'ın tamamen asimile edilme tehlikelerinin büyük olduğu ve bu asimilasyon sürecinin oldukça ilerlemiş bulunduğu muhakkak olduğu açıktır. Maalesef bu konuda sarîh bilgiler noksandır.

Asimilasyon, özellikle kilise -Rum Ortodoks, Sırp Ortodoks ve Katolik kiliseleri- tarafından teşvik edilmiştir. Daha XII. yüzyılda Arnavudluk'ta yirmi piskoposluk bulunmaktaydı. Bunlar Kuzey Arnavudluk'ta Bar Katolik Piskoposluğuna ve Orta Arnavudluk'ta Durazzo, güneyde Ohri Piskoposluklarına bağlydılar. Bu son iki

⁸ Shufflay, S. 92-94.

⁹ *Historia e popullit shqiptar* I, S. 158-159 da Arnavud kahramanlık şarkılarının, Arnavud Malisörler'i ile Arnavud otlaklarına el koyan Sırp feodal beyleri arasındaki mücadeleyi canlandırdığına dair ileri sürülen tezler kat'iyen müdafaa edilemez. Gerçekte burada mevzubahs olan, tıpkı Boşnak Müslümanlarının kahramanlık şarkılarında olduğu gibi Hıristiyan ve Müslüman kahramanlarının mücadeleleridir. Bu gibi şarkılar özellikle Girit savaşından sonra, Balkanlar'da Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki zıddiyetin derinleştiği ve Eşkiyalığın (Haydutluğun) çoğaldığı bir devirde meydana gelmiştir. Bu konuya başka bir yerde tekrar değineceğiz.

piskoposluk İstanbul patrikliğine, Bar ise Roma'ya bağlıydı¹⁰. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Katolik ve Ortodoks kiliseleri okullarında Lâ-tince ve Grekçe öğretirlerdi. Bütün Arnavudluk bu kilise ve manastır ağı ile örtülüydü. XIV. yüzyılda Arnavudluk'ta yirmi katolik manastırı mevcuttu. Ortodoks manastırlarının sayıları muhakkak ki daha fazla idi. 1416 senesinden kalma bir İşkodra kadastro defterinden, İşkodra civarındaki köylerin Ortodoks papazlarıyla dolu olduğu, ortalama her yirmi eve bir ortodoks papaz düştüğünü anlamaktayız¹¹. Ülkün (Ucinij) ve İşkodra'da Ortodoks manastırları bulunmaktaydı. Türkler'in gelişinden kısa bir müddet önce Ortodoks nüfûz sahası Elbasan, Berat ve Valona'ya kadar çoktan ulaşmış bulunuyordu. Rum-Ortodoks ve Sırp-Ortodoks kiliseleri devlet otoritesine tâbiydiler. Âyinler, Lâ-tince ve Slavca gibi Arnavudlar'a yabancı olan dillerde icra edilmekteydiler. Bu durum, Arnavudlar'ın Katolik ve Ortodoks mezheplerini sathî olarak kabul etmelerinin -ki bu birçok kaynaklarda ifâde edilmektedir- ve bunların islâmlaştırılmalarının diğer Balkan halklarında olduğundan daha kolay gelişmesinin nedeni olan sebeplerden biri olarak kabul edilebilir. Öte yandan, bu arada Arnavudlar'ın önemli bir kısmının yaygınlaşmış Rum-Arnavud ve Rum-Slav ortak yaşamı yüzünden her iki dile vâkîf oldukları, bunların kilisenin aracılığı ve daha sonra yabancı idare ve kültür ile daha Türkler'in varışlarından çok önce tam anlamıyla asimile edildikleri de unutulmamalıdır.

Gelişmek üzere bulunan asimilasyon süreci kadar, yabancı tesirler de Stefan Duşan devletinin çözümlenmesinden sonra güçlenen Arnavud soylularına nüfûz etme imkânını bulmuştur. Grupa, Muzaka, Thopia, Dukagjin ve daha sonraları Kastriotalar'da dahi, bunların Arnavud feodal beyleri olduklarına delâlet edebilecek herhangi bir unsur bulamamaktayız¹². Bunlarda tipik Arnavud isimleri bulmak

10 *Historia e popullit shqiptar* I, S. 74.

11 Shufflay, S. 191.

12 Selami Pulaha bir münazarada tanınmış Türk tarihçisi Halil İnalcık'a 1433 lerde Arnavudlar'ın çoktan beri bir millet haline geldiklerini ve kendi devlet düzenlerini kurduklarını söylemiştir. (*Konferenca u dytë e studimeve albanologjike*, S. 605). Bu, hiçbir şekilde ispatı kat'iyen mümkün olmayacak bir iddiadır. İskender Bey'den önce Arnavud feodal beyleri birbirleri ile devamlı bir mücadele halindeydiler. Bu ise onlarda bir devlet suûru olmadığını göstermektedir. O tarihlerde bir Arnavud politik tarihinden söz edilebileceği ise şüphe götürmeyen bir mes'eledir.

mümkün değildir. Yabancı kadınlardan doğmuşlardır. Bunların hepsi yazışmalarında da bir yabancı lisan kullanmaktadırlar: Muzakalar Grekçe; Thopialar ve Kastriotalar Grekçe, Lâtinçe ve Slavca; Balshalar Lâtinçe ve Slavca kullanıyorlardı¹³. İskender Bey'in divanı Grek, Lâtin ve Slav dillerinde yazmakta olup, bu divandan kalma Arnavudca yazılmış tek bir kelime ele geçmemiştir. Üstelik bu feodal beyler birbirleriyle devamlı mücadele halindeydiler. Bunlarda herhangi bir devlet şûuru mevcut değildi. İskender Bey ancak büyük gayretlerle bunlara kendi iradesini zorla kabul ettirmiş ve bunlar tarafından en büyük lider olarak tanınabilmiştir.

Bütün bu gerçekler nazar-ı dikkate alınacak olursa, Ülkün'den İşkodra, Mati ve Ohri üzerinden Valona'ya kadar uzanan dağlık bölgeye sıkışmış bulunan¹⁴ Arnavudlar'ın, yerleştikleri yerlere göre Slav, Grek veya Roma tarafından mahrec bulan çok şiddetli bir asimilasyon süreci altına sokulduğu neticesine zorunlu olarak varılır. Türkler'in Balkanlar'a gelişine kadar Arnavudlar bu çok gayr-ı müsaait politik, kültürel ve kiliseye taallûk eden şartlar altında bulunuyorlardı ki, Türkler'in bu gelişi sonradan büyük politik, etnik ve kültürel değişikliklere sebebiyet vermiştir. Eğer Türkler Balkanlar'a harben girmemiş ve Bizans ve Sırp devletleri varolmaya devam etmiş olsalardı, acaba Arnavudlar bu asimilasyon sürecine mukavemet edebilirler miydi, sorusunun sorulması lâzımdır. Bizim fikrimize göre buna mukavemet edemezlerdi. XV. yüzyılın ortalarında Türkler'in cebren ilerlemeleri ve Hıristiyan Balkan devletlerinin yıkılmaları bu asimilasyon sürecini yalnız inkitaya uğratmamış, bu inkitaya uğratisla beraber, daha çok ahali Arnavud-Slav ve Sırp-Slav olan bölgelerdeki etnik görünüm tedricen değişmeye başlamıştır. Kuzeye doğru Türk yayılmasının bir Arnavud iskân sahası genişlemesi ile birlikte gittiği söylenebilir. Biz bunu örneklerle göstereceğiz.

Kosova ile başlayalım : Bu bölge hakkında Brankoviç'in arzilerine ait 1455 senesinden kalma bir kadaastro defterinde sahîh

13 Arnavud tarih yazıcılığında Balshalar bir Arnavud hanedanı olarak telâkki edilmektedir. Fakat bu arada meselâ III. Balsha'nın bütün gücü ile Sırp Kilisesi için çalıştığı ve Sırp manastırlarını desteklediği unutulmamaktadır. Bkz. Ivan Bozić, *Doba Balšića -Zeta u Despotovini- Vlanavina Crnojevića*. Istorija Crna Gore. Knj. II, Cilt 2, S. 130 dan ayrı basım.

14 *Illyrisch-albanische Forschungen* I. München-Leipzig 1916, S. 126.

bilgilere sahibiz¹⁵. Bu kadastro kaydı ve aşağıda verilecek olan kayıtlar, Sırp tarih yazıcılığında hâlâ kök salmış bulunan, 1683-1699 Avusturya-Türk savaşına kadar Kosova bölgesinde yaşayan ahali arasında Arnavud bulunmadığına dâir ileri sürülen iddiâyı çürütmektedir. Kayıtlardaki aile reisleri isim ve lâkablarına dikkatle bakacak olursak, kaydedilen 646 yerleşmeden seksen kadarında Arnavud isimlerinin bulunduğunu görürüz. Djonoğlu Kojica, Radica Arbanas, Gerdaş Arbanas, Arbanasoğlu Boğdan, Mazrekuoğlu İvan, Arbanasoğlu Todor, Dimitrije Arbanas v.s. gibi daha ilgi çekici olanı, bu Arnavud ahalisini, Kosova içindeki köylerde, Morava nahiyesinde, Sırp-Arnavud ihtilât bölgesi olarak kabul edilen yerlerden çok uzaklarda bulmamızdır¹⁶. Tamamen buna benzeyen bir duruma 1487 de Batı Makedonya'da raslamaktayız¹⁷.

Sırp-Arnavud sınır bölgesinde vaziyet başka türlüydü. 1482 senesinden kalma Altun-İli nahiyesine (bugünkü Djakovica civarında) ait bir nüfus istatistikinden, dağlık bölgelerde Slav ahali ağır basarken, ovalık bölgelerde beklenilenin aksine Arnavud unsurunun sayıca üstün olduğunu öğrenmekteyiz¹⁸. Bununla beraber yerleşme yoğunluğu ve nüfus sayısı incelenecek olursa, Kosova'da Arnavudlar'ın sayısının tüm nüfusun %4-5 ini geçmediği tesbit edilir. Nüfusun %90 nını Slavlar oluşturmaktaydı.

Şimdi, Kosova'da Arnavudlar'ın bu sayısal azlığının tam bir asimilasyon, dolayısıyla slavlaştırma safhasındaki mevcudiyeti, konumuz için ilgi çekicidir. Bu Arnavudlar'ın çoğunluğu eskiden beri Slav isimleri taşımaktaydılar. Bunlar bir Slav denizinin ortasında yaşadıklarından ve Sırp devletinin idarî ve kilise organizasyonuna tâbi olduklarından, bunda tabiatıyla şaşılacak bir şey yoktur. Hemen hemen kaydı yapılmış her köyde bir veya birden fazla Ortodoks papaza raslamaktayız. Bu sebepten, bütün bu Arnavudlar'ın da Ortodoks mezhebinden olduklarına inanmaktayım. Bu slavlaşmış

15 Oblast Brankovica, *Opsirni katastarski popus iz 1455 godine*, Sarajevo 1972.

16 Bkz. Adem Handzić, *Nekoliko vijesti o Arbanasima na Kosovu i Metohiji sredinom XV vijeka*. In: *Simpozijum o Skenderbegu*. Prishtinë 1969, S. 201-209.

17 *Opsiren popisen defter* Nr. 4 (1467-68). Skopje 1972.

18 Selami Pulaha, *Nahija e Altun-İlise dhe popullsia e saj në fund të shekullit XV*. In: *Gjurmë albanologjike* (1971) I, S. 193-271.

Arnavudlar'ın isimleri için bazı örnekler : Arbanasoğlu Novak, Peter Arbanasoğlu Bojidar, Djinoğlu Radovan, Raško Arbanas, Radica Arbanas, Boğdan Arbanasoğlu Vukaşın, Djonoğlu Bojidar, Djonoğlu Dejan. 1467 senesinden kalma Kiçevo Arnavud Mahallesi (Mahalle-i Arnavudan) nüfus cedvelinin birinde daha karakteristik bir örnek bulunmaktadır¹⁹. Bu semt Arnavud mahallesi olarak kaydedilmiş olmakla beraber, aile reislerinin isimleri, bu Arnavudlar'ın çoğunluğunun çoktan slavlaştırılmış olduğunu açıklığa çıkarmaktadır: Burada Provanoğlu Bogdan, Djonoğlu Stojan, Progonoğlu Mijo, Dimitrijeoğlu Pejo gibi isimlere raslamaktayız. Arnavudlar'la meskûn diğer mıntikalarda da durum muhakkak aynı idi. Bu durum bu bölgelerin kadastrolarının yayınlanmasıyla teyîd edilecektir.

Bu bilgiler göz önünde tutulur ve bunlar daha ileri tarihli bilgilerle mukayese edilecek olunursa, Türk fethinin Arnavudlar'm serî slavlaştırılma sürecini inkıtaya uğratıp uğratmadığı ve eğer bu süreç tamamlanmış olsaydı, durumun nasıl bir görünüm kazanacağı sorusu ile karşılaşılmaktadır. Diğer taraftan aynı tarzda bir slavlaştırma süreci aynı mıntikalarda yaşayan Ulah ve Rumlar arasında da cereyan etmekte idi. Bunu da aynı şekilde özel isimlerden çıkartmak mümkündür: Bogdan Vlah, Velomir Vlah, Vlahoğlu Djura, Boğdan Vlahoğlu Radivoj, Grkoğlu Branko, Pajo Grk, Progrkoğlu Radislav, Gryoğlu Dimitrije v.s. gibi²⁰.

Aynı zamanda, tipik Arnavud isimleri taşıyan ve fakat nüfusu çoğunlukla Ortodoks olan ve çeşitli köylerde dağınık olarak yaşayan bu Arnavudlar'ın Katolik veya Ortodoks olup olmadıkları sorusu da ortaya çıkmaktadır. XIV. yüzyılın kaynaklarındaki «Arbanas» tâbirinden yalnızca katolik Arnavudlar anlaşılırken²¹, fikrimize göre XV. yüzyıl kayıtlarının esaslarından da Arnavudlar arasında yalnız bir slavlaştırma sürecinin cereyan etmediği, fakat aynı zamanda bir de Katolik mezhebinden Ortodoks mezhebine geçiş sürecinin mevcut olduğu tesbit edilebilir.

Yüz senelik Türk hakimiyeti akabinde, Sırp devlet mekanizması ve Sırp Kilisesi'nin üstün durumunun kesin olarak varlığının sona ermesinden sonra, Arnavud halkının slavlaştırılması yalnızca in-

19 Opširen popisen defter Nr. 4, S. 198-199.

20 Bilgiler Branković havalisine ait adı geçen defterden alınmıştır.

21 *Illyrisch-albanische Forschungen* I, S. 126.

kıtaya uğratılmamış, etnik ve mezhepsel durumunda da yavaş yavaş bir değişiklik meydana gelmeye başlamıştı: Tipik Arnavud isimli Arnavud ailelerinin sayıları çoğalmakta, münferit yerleşme bölgelerinde Arnavud unsuru üstünlük kazanmakta, bazı köyler Sırp ahali tarafından terkedilmekteydi. Bu köyler gayr-ı meskûn kalmışlar ve sonraları Arnavudlar tarafından yeniden iskân edilmişlerdir. Aynı anda Arnavudlar'ın islâmlaştırılma süreci de ağır ağır başlamıştır²². XVII. yüzyıldan beri büyük ölçülere varan bu islâmlaştırma, kuzeyde slavlaştırmanın, güneyde grekleştirmenin ve kıyı şehirlerindeki lâtinleştirmenin devamına en büyük engeli teşkil etmekteydi. Bu sebepten 1582 senesinden kalma İşkodra sancağına âid bir kadaastro-defterinde de yukarıda adı geçen Altın-İli nahiyesinde İslam'a geçenlerin sayılarındaki azlığa karşılık, tipik Arnavud isimleri taşıyan bir nüfus çoğunluğuna dair bilgilere raslamaktayız. XV. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir ekseriyetle Slav nüfusa sahip olan bir dizi köyler, şimdi çoğunlukla Arnavudlar tarafından iskân edilmişlerdir. Fakat bu defterde başka bir ilgi çekici olaya da raslamaktayız : İçlerinde XV. yüzyıl sonunda Slav unsurunun (Özel isimler nazar-ı dikkate alındığında) ağır bastığı bazı köyler terk edilmiş olarak gösterilmiştir. Yani Slav ahali bu yerleşim bölgelerini terk etmiş olmalıdırlar. 1485 de Slav ve Arnavudlar'dan müteşekkil karışık nüfusu ile küçük bir ticaret yeri olarak bahsedilen, fakat 1582 de Slavlar'ın karşısında Arnavudlar'ın çoğunluğu teşkil ettiği Djakovica da bu konuda çok öğretici bir misaldir. Slav nüfusundaki bu azalışın esas sebebinin göç hareketleri olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir²³. Arnavud iskân mıntıkası Türk müsamahası ile kuzey ve kuzey-doğu istikametinde ağır ağır, fakat sebatla yayılmaktaydı. Misyoner Josip Barisha'nın 22 Mayıs 1782 de «Propaganda Fide»*ye yazdığı mektuba inanmak ca-

22 XVII. Yüzyılın sonuna kadar Kosova köylerinde herhangi bir İslamlaştırma olayına raslanmadığına dair iddialar da geri çevrilmelidir. 1482 tarihli İşkodra sancağına ait bir defterden, Rjenice köyünün yetmiş dört hanesinden sekizinin, Djakovica dolaylarındaki Meja köyünün yirmi sekiz hanesinden üçünün ve Nivokas köyünün yirmi sekiz hanesinden üçünün Müslüman olduğu meydana çıkmaktadır.

23 Bu konuda bkz. Selami Pulaha'nın adı geçen eseri.

* Congregatio de propaganda fide : 1612 de Roma'da kurulan ve Katolik mezhebinin yaymayı hedef alan, Papa'ya bağlı bir dernek (çevirenin notu).

izse, o zamanlar Djakovica'da Sırpca anlayan hiç kimse kalmamıştı. Herkes Arnavudca konuşmaktaydı. (Qui poi in Giacovo non vi sono che sapino la lingua illirica, ma solamente albanese)²⁴. Bu değişikliğin ise Türk hakimiyeti olmaksızın meydana gelmiyeceğini belirtmeye lüzum yoktur.

Arnavudluk'un ve Arnavud an'anesinin muhafazasında Kuzey Arnavudluk'ta kabile yasası çok önemli bir rol oynamaktaydı. XIV. yüzyılın sonunda ve XV. yüzyılın başında Bizans ve Sırp devletlerindeki haliyle mevcut olan sosyal yapı Türkler tarafından yıkılmış bulunuyordu. Muhtemelen İllirya kabile organizasyonuna irca edilmesi gereken Arnavud kabile organizasyonu Bizans ve Sırp hakimiyeti altında çökmüştü. Geriye ise giderek önem kazanmaya başlayan Arnavud ve Ulah hayvan yetiştiren toplulukları kalmıştı. Sürüleri için devamlı yeni otlaklar arayan bu hayatıyet dolu ve tecavüzkâr hayvan yetiştiricilerine, ovalarda tarımla iştigal eden köyler ve onlarla beraber Bizans ve Slav müesseseleri de kurban olmuşlardır. Türkler devrinde bu hayvan yetiştirici topluluklardan, ovalara kadar yayılan, kabile organizasyonu ve kan davası müessesesi ile takviye bulan Arnavud kabileleri gelişip oluşmuşlardır²⁵.

XVII. ve XVIII. yüzyılda bu kabileler «Bayrak» müessesesinin üstünde, Türk ordu teşkilâtının bir parçasını teşkil etmekteydiler. Bu kabileler bayrakdârlarının kumandası altında Türk kıt'alarıyla beraber harbe giderlerdi.

Büyük ölçüde Türk-Arnavud zıddiyeti ancak XIX. yüzyılda, Türk hükümetinin kabile organizasyonunu ve kabile muhtariyetini merkezî otorite lehine feshetmek istemesi ve reformlara başlaması ile meydana gelmiştir. Bu noktada yeni vergi sistemi ve Avrupa örneğine göre kurulan yeni Türk ordusuna (Nizâm-ı Cedid) asker temini için alınan tedbirler özel bir direnişle karşılaşmıştır. Kabilelerin muhtariyetlerini müdafaa etmek için Türk sultanlarından aldıkları kadim imtiyazlara müracaat etmeleri gerçeği ilgi çekicidir²⁶.

Bu durumda tesbit edilmesi gereken, Bizans ve Sırp devirle-

24 Jovan Radović, *Rimska kurija i juznoslovenske zemlje od XVI do XIX veka*. Beograd 1950, S. 659.

25 Shufflay, S. 60.

26 Bkz. Hasan Kaleşi, *Turski popusaji za revidiranje Zakonika Leke Dukadžinija autonomije albanaskih plemena u XIX veku*. (Basılmakta).

rinde tahribedilen Arnavud Kabile-Organizasyonunun Türk haki-miyeti altında kendini yenilemiş ve Arnavudlar'ın etnik yayılma-sında önemli bir rol oynayabilecek hale gelmiş olmasıdır. Arnavud kabileleri ,tıpkı Karadağlı kabileler gibi geniş ölçüde kendi muhta-riyetlerini muhafaza etmişlerdir. Bu onların yalnız harbe elverişli olmalarına ve meskûn oldukları yerlerin coğrafi durumlarına değil, bilâkis Türk idaresinin Türkmen, Çerkes, Lâz boyları ve Yürük ve daha sonra Bedevî-Arap aşiretleri ile olan münasebetlerde çoktan-dır edindiği tecrübeye dayanabilen hoşgörülülüğüne de medyundu. Türk idaresi bu boy ve aşiretlerin organizasyon ve zihniyetlerine vakıftı ve bunları bir bütün olarak kendi sistemine katmaktaydı. Hatta mahkemelerde örf ve âdet hukukuna riayet edilir ve aşiretin en yaşlılarının fikirleri sorulurdu. Bunlardan «haraç» vergisi gö-türü olarak alınırdı. Bunlar çoğunlukla diğer vergilerden muaftılar. Söylendiği gibi vaziyet, XIX. yüzyıla, vergilerin arttırılmaları yü-zünden ve yabancı propagandaların tesiri altında Türk hükümeti-ne karşı ayaklanmaların meydana gelişine kadar böylece kalmıştır.

Biz daha önce, Türkler'in gelişine kadar kıyı şehirlerdeki -Ül-kün, İşkodra, Durazzo, Valona v.s.- nüfus içinde yabancı unsurların ağır bastığını söylemiştik. Bir Arnavud şehir nüfusundan hemen hemen hiç bahsedilemez. Biz bu şehirlerin Türkler tarafından fethedilmeleriyle beraber, buraların nüfus yapısının değiştiğini ileri sü-recek kadar yeterli delillere sahibiz.

Türkler'in bir şehri fethettikten sonra, bu şehrin ahalisinin bir kısmını sürdükleri veya az çok zorlayıcı tedbirlerle başka bir böl-geye yerleştirdikleri genel olarak bilinmektedir. Ahalinin bir kısmı ise fetih esnasında hayatlarını kaybederlerdi. Meselâ Türk kronik-lerinden ve Barletius'dan İşkodra ahalisinin başına neler geldiğini bilmekteyiz. «Heşt Bihişt»de İşkodra çevresindeki hisarların mu-kadderatından bahsedilmektedir. Orada Alessio ile ilgili olarak Hı-ristiyan kıt'alarının kaleyi müdafaadan vazgeçtikleri, yerli ve ya-bancı kumandanların aileleri ve malları ile bir gemiye binip denize açıldıkları ve selâmeti kaçmakta bulduklarından söz edilmektedir. Aynı kronikte, İşkodra muhasarasında şehir garnizonu kumandan-larının savaşmadan serbestçe çıkıp gitme şartı ile şehri Türkler'e teslime meyyal oldukları da kaydedilmiştir. «Böylece bu anlaşma-ya dayanılarak şehir garnizonunu tahliye etmek için Venedik'ten beş gemi gönderilmişti. Türk makamları bu anlaşmaya, kaleyi gâ-

vurlardan kurtarmak gayesi ile riayet etmişlerdi»²⁷. Diğer şehirlerde de vaziyet şüphesiz bu minval üzere cereyan etmiştir. Türkler eskiden beri yerleşmiş bulunan ahali yerine yeni göç edenleri, özellikle zanaatkârları koymaktaydılar. Tabiatıyla bu esnada yalnız Müslümanlar değil, özellikle bir şehrin yaşaması söz konusu ise Hıristiyanlar'ı da iskân etmişlerdir. Şehirde çoğunlukla, N. Todorov'un²⁸ araştırmalarına göre, çevredeki köylerin ahali yerleşmekteydi. Bunun sonucu olarak şehir nüfusu boğucu bir Arnavud karakteri kazanmaktaydı. Arnavud sahil şehirlerindeki arnavudlaşma böylece başlamıştır.

XVIII. yüzyılda bu şehirler şark kültürünün merkezi haline geldiler. Buralarda arap harfleri ile fakat Arnavudca yazılan bir edebiyat oluştu²⁹. Bu arada çok sayıda Arnavud müellifleri eserlerini Şark dillerinde telif ettiler³⁰. Eskiden Arnavud ahaliye sahip olmayan İşkodra gibi şehirler tamamen yeni bir nüfus yapısı kazandılar. İşkodra'nın nüfus yapısının ne kadar değiştiğini Ahmet Cevdet Paşa'nın verdiği bilgiler göstermektedir³¹. İşkodra Müslümanları kendilerini Malesya'daki kabilelerine göre tesmiye etmekteydiler.

Arnavudluk'taki ve tüm Balkanlar'daki Türk Tımar Sistemi'nin anlaşılması bakımından Halil İnalçık tarafından neşrolunan 1431/32 yılından kalma Arnavud defteri fevkalâde bir önemi haizdir³². Zira burada Arnavudluk'taki Türk hakimiyetinin ilk devirleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Burada 335 tımar'dan elli altının yerli Hıristiyan sipahiler'e ait olduğu ve fakat Müslüman feodal beylerin Hıristiyan beylerden on kat daha fazla gelire nail oldukları

27 Hemen hemen aynı bilgilere Hoca Sa'dettin'de ve diğer Türk kroniklerinde bulmaktayız.

28 N. Todorov, *Balkankijot grad XV-XIX vek, socialno-ikonomičesko i demografsko razvitie*. Sofia 1972, S. 65-71.

29 Bu edebiyat hakkında bkz. Hasan Kaleşi, «*Albanska aljamiado književnost*». In : *Prilozi za orijentalnu filologiju* 16-17 (1970), S. 49-77.

30 Sayıları yaklaşık olarak 100 e varan bu müellifler hakkında bazı bilgiler Hasan Kaleşi'nin şu çalışmalarında mevcuttur : «*Prizren kao kulturni centar za vreme turskog perioda*». In : *Gjurmime albanologjike I* (1962), S. 91-118; *Kosovo nekad i sad*. Beograd 1972, S. 381-388.

Buna rağmen bu her iki çalışmada da yalnız Kosovo'lu müelliflerden bahs olunmaktadır.

31 Cevdet Paşa, *Tezâkir*. Cilt 2. Ankara 1960, Tezkere Nr. 18.

32 *Hicri 835 tarihli Suret-i Sancağ-ı Arnavid*. Ankara 1954.

anlaşılmaktadır. Bu, yerli beylerin giderek fakirleşmesinin de bir delili olarak telâkki edilmektedir. Durumlarını ve maddî imtiyazlarını korumak isteyenler böylece Müslüman olmaya ve yeni hâkim sınıf saflarına geçmeye zorlanmaktaydılar. Arnavud beyleri bu imkândan istifade etmekte ve müslümanlığı kabul etmekteydiler. Daha 1432 yılında 335 tımar erbabından 175 ini Müslüman olmuş Arnavudlar teşkil etmekteydi. Diğer bir grup, özellikle küçük sipahiler, Sancak ve Beylerbeyler'i hizmetinde bulunan Gûlam-ı Mir'den addolunmaktaydılar. Bu Gûlam-ı mirler'e herşeyden önce Arnavud beylerinin İslâm'ı kabul etmiş olan çocukları dahildiler. Bunların ve daha sonraları «İçoğlanlar»ın yardımıyla Türkler eski feodal sınıfı yıkmışlar ve aynı anda müslümanlaştırmayı hızlandırmışlardır. Bu yerli Müslüman beyler, çevresine tazyik etmekte, etraflarına Müslüman olmuş akrabalarını toplamakta ve askerî, dinî ve idarî hiyerarşinin en üst makamlarına kadar yükselmekteydiler³³. İslam'ın kozmopolitik ruhuna tamamen riâyet eden Türkler için bir Müslümana, sadr-ı âzâmlık makamına kadar varan en yüksek devlet mansıbının açık olması gayet tabii idi. Bu tip Arnavudlar bir def'a iktidar makamına geldikten sonra, bazen Türk kroniklerinde de hoş karşılanmadığına işaret edilmiş olduğu gibi, kendi kabile mensublarını kayırmaktaydılar. Bu şekilde meselâ, beş def'a Sadr-ı âzâm olan Koca Sinan Paşa, kendi memleketlisi olan Arnavudlar'm yüksek devlet mansıplarına yükselmelerini sağladığı için tenkid edilmiştir³⁴. Bu islâmlaştırma politikası yalnız Türkler için değil, fakat aynı zamanda Arnavudlar için de faideli olmuştur. Zira Arnavudlar'la meskûn sahaların genişlemesine her türlü desteği gösteren, özellikle bu Arnavud asıllı yüce makam sahibleri olmuşlardır.

1630 lardan itibaren Türk hükümetinin Balkanlar'daki ahaliyi organize bir şekilde islâmlaştırma faaliyetine giriştiğini tesbit edebiliriz. XVII. yüzyılın ortalarındaki Türk-Polonya ve Türk-Venedik savaşlarından sonra, Hristiyan ruhbanın Türk hakimiyetine karşı ayaklanmalar sahnelemeye gayret gösterdiği bu savaş yıllarında, Türk hükümeti Hristiyan ahaliye ağır vergiler tahmil etmiştir. İktisadî baskı bunları dinlerini değiştirmeye zorlayacaktı.

33 Bkz. N. Filipović, *Princ Musa i Sejh Bedreddin*. Sarajevo 1971, S. 208-249.

34 Bkz. *Tarih-i Pecevi*, II, S. 145.

Aynı anda Müslüman bir ferdi olan her hâne vergiden muaf tutulmuştur. Bu tedbirler arzu edilen başarıyı vermiştir. Hristiyanların büyük bir kısmı İslam dinine geçmişlerdir. Bu yeni Müslüman olanlar ise bundan sonraki islamlaştırmanın nüvesini teşkil etmişlerdir³⁵. Misal olarak otuz beş sene içinde 300 kişilik mevcudu ile son seksen Katolik hânesinin İslam'a geçmiş olduğu Djakovica gösterilebilir³⁶.

Bu arada bir husus bizim konumuz için çok önemlidir. Bu da artık İslam dinine geçmiş olan Slav ahalinin arnavudlaşmaya başlamasıdır. Bu konuda bir örnek : Arnavud tarih yazıcılığında Koşova, Makedonya ve Kuzey Sırbistan'ın bütün meskûn yerlerinde raslanabilecek Katolikler'in Arnavud veya Raguzalı oldukları hakkında bir görüş yerleşmiş bulunmaktadır. Bununla beraber bu doğru değildir. Katolik müfettişlerin raporları yeter miktarda Katolik Sırp'ların bulunduğunu açıkça göstermektedir. Marino Bizzi'nin 1610 senesinden bildirdiğine göre, Kuçi kabilesinin yarısı Ortodoks ve diğer yarısı Katolik mezhebini. Paştoviçler'in bir kısmı da Katolik mezhebini. Peter Masarechi 1621 senesinden kalma «Relation»unda, Priştine'deki Katolikler'in Sırpca ve Arnavudca konuştuklarını yazmaktadır. Başpiskopos Giorgio Bianchi 1637 senesi sonundan bildirdiğine göre Prokoplje, Novo Brdo, Trepça, Janja, Skopska Çrna Gora ve Üsküp Katolikleri'nin hepsi Sırpca konuşmaktaydılar. Bianchi, Kratova da Arnavud göçmenlere raslamıştır. (Dalli monti di Albania). Bunlar Katolik Arnavudlar olup, Sırpca ve Türkçe konuşmaktaydılar. Bunların rahipleri Arnavud asıllı olmakla beraber Sırpca konuşmaktaydılar. Priştine'de, Skopska Çrna Gora'da, Üsküp'te, Trepça'da Sırpca konuşan bu Katolikler'in kimler olabileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu soruya, bunların dinlerine sadık kalmış veya İslam dinini kabul etmiş arnavudlaşmış Sırp'lar olabileceğinden başka bir cevap verilemez. Bunlar, etrafları Türk makamları yardımı ile o muntikalarda yerleşmiş bulunan Arnavud nüfus ile çevrilmiş olduğundan, arnavudlaşmak zorunda kalmışlardır.

Diğer taraftan XVII. yüzyılın ortalarına kadar Arnavudca ko-

35 Jovan N. Tomic, *O Arnautima u Staroj Srbiji i Sandzaku*. Beograd 1913, S. 23-24.

36 *Starine* 20 (1888), S. 199.

nuşan Katolik Koçiler, Karadağlı kabilelerle birlikte yaşadıkları Brda'daki tecrid edilmiş durumlarından ötürü, Ortodoks mezhebine girmiş ve Sırp dilini kabul etmişlerdir. Arnavudlar'ın XII. yüzyılın sonunda ve XIV. yüzyılın başında Teselya'ya göç ettikleri ve buradan hareketle Attika ve Peloponnes'e gelip yerleştikleri ise ma'lûmdur. 1418 senesinde Peloponnes'te yaşayan Arnavud ailelerinin sayıları 18.000 olarak tahmin edilmiştir³⁷.

Kendilerinden daha sonraları da bahsedilen bu Arnavudlar'dan bugüne hiçbir iz kalmamıştır. Ortodoks mezhebdışı olarak bunların kısa zamanda asimile oldukları ve grekleştikleri açıktır. Öte yandan 1878 de Arnavudlar ile meskûn bazı mntıkalar Sırplar'ın eline geçtikte, Sırp hükümeti önce Arnavudlar'm asimile edilmesine teşebbüs etmiştir. Bunun üzerine 30.000 kadar Arnavud Sırbistan'ı terk etmiş ve Türk topraklarına, genel olarak Kosova'ya gelip yerleşmişlerdir³⁸. Bu Arnavudlar'ın müslüman olmaları Sırp asimilasyon teşebbüsünün başarısızlığa uğramasının esas sebeplerini teşkil etmiştir. Bunların önce Hıristiyan dinine geçirilmeleri sonra da asimile edilmeleri gerekmektedir ki, bu mümkün değildi.

En büyük etnik ve mezhepsel değişikliklere XVII. yüzyılın sonunda ve XVIII. yüzyılın başında Türk-Avusturya savaşlarından sonra Batı Makedonya, Kosova ve Kuzey Arnavudluk'ta meydana gelmiştir. Bu savaşlar, dolayısıyla Balkanlar'daki Hıristiyanlar'ın Türkler'e karşı mücadelede yer almaları, Türk hükümetinin Hıristiyan tebeaya karşı tutumunun değişmesine amil olmuş, Türk hükümeti islamlaşmayı şuûrlu olarak teşvik etmeye başlamıştır. Zira islamlaştırma tatbik edildiği bölgeler için tatmin olmak demektir. Böylece Arnavudlar ve Sırp nüfusunun büyük bir kısmı kitle halinde Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Türkler bu andan itibaren ovalara gelip yerleşmeği arzu eden Arnavudlar'a, İslam dinini kabul etmiş olmaları şartını ileri sürdüler. Aynı anda Türk makamları, Sırp iskân bölgelerine bundan sonraki ilerlemeleri yalnız Müslümanlığı kabul etmiş Arnavudlar'a müsaade ettiler³⁹.

Kurşumlija, Prokuplje v.s. gibi yerlere yerleşmiş bulunan Ka-

37 Bkz. D.A. Zakythanos, *Les Despotat grec de Moreé*. C. II, 1953.

38 Bkz. Hasan Kaleşi, «Kosovo pod turskom vlašcu». In : *Kosovo nekada i sad.* S. 170.

39 Tomić, S. 40.

tolik Arnavudlar hakkında artık hiçbir kayıd düşürülmemektedir. Yeni göçmenlerin hepsi Müslümanlar'dan mütesekkildir. Aynı anda Müslüman Arnavudlar'ın Batı Makedonya'ya yerleşmeleri de başlamıştır⁴⁰. 1467 senesinden kalma bir deftere göre içlerinde tek bir Müslüman Arnavud'un yaşamadığı Kiçevo, Gostivar, Tetova ve Üsküp civarındaki köylerin büyük bir kısmı şimdi tamamen islamlştırılmış ve arnavudlaştırılmıştır. Bu köylerde yaşayanlar arasında tek bir Katolik ve Ortodoks'un bulunmaması dikkate değerdir.

İslam'a geçişle beraber şimdiye kadar Slavlar ve Arnavudlar'ı birbirinden ayıran zıddiyet ortadan kalkmış, evlenmeler ve akrabalıklar tesisi ile Müslümanlığı kabul etmiş olanların tedricen arnavudlaşması meydana gelmiş ve böylece Arnavudlar kısa bir zamanda nüfusun çoğunluğunu teşkil etmişlerdir. Arnavudlaştırmadan yalnızca sonradan İslamlştırılmış bazı köyler ve içlerinden Arnavud bulunmadığından ötürü Makedonya menşeli Müslüman şehir nüfusunun bir kısmı mas'ün kalabilmiştir. Kiçevo bunun en tipik misalidir. Kiçevo kazasında arnavudlaştırılmanın yüz seneden beri tamamlandığı köyler mevcut olup, Baçište gibi nüfusun aynı şekilde Müslüman olduğu diğer köylerde bugün dahi genellikle Makedonyaca konuşulmaktadır. Arnavudlaştırma süreci burada hâlâ sürüp gitmektedir. Bu sürecin esas sebebi, Baçište'li Slavlar'la çevrede yaşayan Arnavudlar'ın karışmalarını sağlayan İslam dinine olan müsterek inançtır.

Güney Arnavudluk'taki ve Epir'deki ve eski Janya vilayetindeki demografik ve etnografik değişiklikler özel bir sorun teşkil etmektedirler. Geçen yüzyılın yetmiş senelerinden kalma istatistik bilgileri bu vilayette Arnavudca konuşan yaklaşık olarak 470 bin kişilik bir nüfusun varlığını haber vermektedir. Bunun 155 binini Ortodoks Arnavudlar oluşturmaktaydı⁴¹. Buranın Yunanistan'a ilhâk edilmesinden sonra Yunan idaresinin, okul ve kilisesinin tesiri altında tüm Hristiyan-Arnavud ahali grekleştirilmiştir. Öyle ki, bugün orada bir Arnavud azınlığından söz edebilmek çok zordur. Bununla beraber Müslüman Arnavudlar'ı grekleştirmek mümkün

40 Bkz. Georgiev, In : *Izvestija na seminar slavjanskoj filologiji I* (1940), S. 125.

41 Bkz. Meselâ İstanbul gazetelerinden *Tercümân-ı Şark*. Nr. 91 (17 Temmuz 1878).

olamamıştır. Bunlar, ya Arnavudluk'a kaçmışlar veya nüfus mübadelesi esnasında Türkiye'ye gelmişlerdir. Bunlardan bir kısmına bugün bile İstanbul'da At Meydanı semtinde raslamak mümkündür. Burada yine İslam dinine mensup olmak grekleştirmeye bir sed teşkil etmektedir.

Son olarak yakın çağlardaki bazı arnavudlaştırma olaylarına, hem de Balkanlar'ın ve Kosova'daki Türkler'in arnavudlaştırılmalarına işaret etmek istemekteyiz. Bosna ve Hersek, Avusturya-Macaristan tarafından 1878 deki ilhâkından sonra Müslüman nüfusun bir kısmı memleketlerini terk etmiş ve Türkiye topraklarında ve kısmen Kosova'da yerleşmiştir. Bu göçmenlerin hepsi arnavudlaşmıştır. Yalnız Uroşevaç'ta Yeni Pazar Sancağı'ndan gelen yüz Bosnalı aile kendilerine yeni bir vatan bulmuştur ki, bugün bunların hepsi Arnavuddur.

1877-78 Türk-Rus savaşından sonra altı-yedi bin kadar Çerkes Kosova'ya göç etmişlerdir⁴². Bunların bir kısmı daha sonra Türkiye'ye gitmiş, diğerleri ise arnavudlaşmışlardır. Bugün dahi isimleri kendilerinin Çerkes asıllarına delâlet eden Arnavudlar mevcuttur. İki Dünya Savaşı arasında Yeni Pazar Sancağı'ndan Kosova'ya gelen aileler de bugün arnavudlaşmış ve son nüfus sayımında da bunlar kendilerini Arnavud olarak göstermişlerdir. Öte yandan istatistik bilgilerinden de, Kosova'daki Türkler'in sayılarında yıldan yıla bir azalma olduğu görülmektedir. Son yıllarda Türkler'in Türkiye'ye göçetmeleri en az bir düzeye indirilmiş olduğuna göre, bu durum yalnızca Türk nüfusunun tedricî arnavudlaşması ile izâh bulmaktadır.

Buna benzer bir arnavudlaşma sürecine, bugüne kadar Slav dinini muhafaza eden Prizren dolaylarındaki Gora ahalesinde raslamaktayız. Bunlar son senelerde, Kosova bölgesindeki şehirlerde yerleşmişler ve burada sür'atle arnavudlaşmışlardır. Bunlar Müslüman olduklarından (evliliklerde ve akrabalık teessüsünde farklı dinlere mensup olmak daima bir engeldir) evlilik bağlaşımları yoluyla arnavudlaşmanın meydana gelmiş olabileceği düşünülemez.

Bu taslak karakterindeki mülâhazaların tabiatıyla yeni belgeler ile genişletilmesi gerekmektedir. Bununla beraber biz daha şimdiden, Balkanlar'a Türkler'in girişimleri ve bunun direk sonucu ola-

42 Hasan Kaleşi, In : *Kosovo nekad i sad.* S. 169-170.

rak Arnavud nüfusunun büyük bir kısmının İslamlaştırılmasının, yalnız Arnavud halkın etnik ve millî varlığının idamesini temin etmekle kalmadığını, üstelik Türk hakimiyeti altında Arnavud iskân sahalarının genişlemesi sonucu vermiş olduğunu iddia edebileceğimize inanıyoruz. Bu bakımdan, Türk hakimiyeti ve İslamlaştırılmayı mutlak surette olumsuz olarak yargılayan Arnavud tarih yazıcılığı tashih edilmelidir.

Kemal Beydilli